

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ

Բ) — «ՄԱՍԵԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ»

Երբ նարեկացին իրեն հակադրում է Աստծուն և այդ ժամանակ ամէն բացասական բան վերագրում է իրեն, իսկ ամէն դրական բան նրան, յաճախ ստացւում է այնպէս, որ Աստծուն վերագրած այդ դրական յատկութիւններից մի խոշոր մասը կարող էին և մարդուն յատուկ լինել: Միւս կողմից էլ իր մէջ մարդկային բացասական գծերը բացայայտելով ու ժխտելով՝ նարեկացին ինքնըստինքեան ընթերցողի մէջ առաջացնում է դրանց հակադիր՝ դրականի պատկերացումը:

Նարեկացին իր լիրիկական հերոսի կերպարի մէջ միաժամանակ ներկայացնելով դրականի ու բացասականի հակասականութիւնը՝ ձգտում է, որ այն լուծուի յօգուտ դրականի: Նրա Մատեանի բուն ոգին, իրօք, մարդու համար լաւ վիճակի գոյութեան խիզախ պահանջն է և ակնկալութիւնը:

Նարեկացին ունի մարդու մէջ մարդկային իր իղէալ-պատկերը, ինչպէս և մարդու հասարակական կեցութեան դրականի պատկերացումը: Բայց նա իր շրջանի իրականութեան մէջ այդ բոլորը չի գտնում. մարդու մասին նրա պատկերացումները հակասութեան մէջ են մտնում իրականութեան հետ: Նա սիրում է մարդուն և ուզում է, որ ամէն տեսակէտից նա լաւ լինի, որովհետեւ մարդը արժանի է դրան և լաւ լինելու համար է ծնւած, բայց կեանքի պայմանները վատացնում են նրան: Իրօք, ինչ պիտի լինէր մարդը, բայց ինչպիսին է իրականութեան մէջ: Մատեանում մի տեղ նարեկացին այդ գեղեցիկ կերպով պատկերում է այսպէս.

Ահա ի յոսս օսնողական կրողաց
Երկուց միակցող խորհրդականաց,
Ըստ ձեւոյ հրեշտակի կառուցար,
Իբր ի բռնիս քեւոց կրկնաբար՝ բազկաց
վերասանողաց
Յաւառհն հայրենական հայել,
Ով յիմար, զիա՞րդ Բեզէն կորացար յերկիր,

Զասեացս միշտ հոգացեալ դիպուածս,
Ընդ ցիւս անապատական համարեցար:

(Բան 162. — Բ.)

Այնուհետեւ, շարունակում է նարեկացին, մարդու բոլորակ գլուխը իբրեւ բազմաբերան ճրագ է մարմնի աշտանակի վրայ հաստատուել, որպէսզի լոյս տայ: Շատ ուրիշ արժանաւորութիւններ էլ յատկացւած են մարդուն, բայց արդարացնում է մարդը իր ունեցած այդ բոլոր շնորհները. ոչ, չի արդարացնում, — ասում է բանաստեղծը, — որովհետեւ բոլորովին մաքուր և դրական հոգեկան յատկութիւններով ծնւած լինելով՝ նա իրականութեան մէջ գոհականում և անազնիւ է դառնում: Նարեկացին մեծագոյն գարշանք և ատելութիւն է տածում մարդկային հոգու բոլոր տեսակի տգեղութիւնների նկատմամբ և մեծագոյն զայրոյթով նշաւակում «նաւախտհուրդ արեւն» ու «չաւախտս բերանները»: Այս մտաւոր «Ողբերգութեան Մատեան»ի գեղարուեստական մեծութիւնը պայմանաւորող կողմերից մէկն է անշուշտ:

Նարեկացին իր Մատեանում շատ անգամ կոնկրետ նկարագրերով կեանքի հանգամանքների նկատմամբ իր քննադատական վերաբերմունքը և դժգոհութիւնն է արտայայտում: Նա անշուշտ ողբերգութիւն է ապրում իր ժամանակ ստեղծուած քաղաքական իրադրութեան պատճառով: Երբ նա գրում էր Մատեանը, ինչպէս վերևում ասացինք, Արծրունիների թագաւորութիւնն իր անկման շրջանն էր ապրում, ուժեղացել էր բիւզանդացիների և հարեան միւսլիմանական իշխանութիւնների ճնշումը, ամենախաղաղ պահերին անգամ այդ իշխանութիւնների հետ մանր ընդհարումներ էին տեղի ունենում, իսկ հասարակութեան ներսում ֆեոդալական ուժակցիան ուժեղ հալածանքներ էր սկսել գիւղացիական ազանդաւորութեան դէմ: Հասարակութեան մէջ ապագայի նկատմամբ հնարաւոր էր որ ստեղծուէր ճնշող անորոշութիւն, որի բնորոշ արտայայտութիւնը կարող են համարուել նարեկացու հետեւեալ խօսքերը.

Տարր ժամանակիս յանկից,
Անցեալն անյայտ
Եւ ապառնին կարծողական...:

(Բան 26. — Գ.)

Այսպիսի մի վիճակ բնականաբար այն չըջանի խորթափանց մարդկանց մէջ պիտի առաջացնէր հոգեկան անհանգստութիւն և որոշ ահի զգացմունք՝ սպասուող ապագայ անակնկալներէր։ Սրան ապացոյց կարող է լինել մանաւանդ այն, որ նարեկացին շատ դէպքում էլ իր հոգեկան անհանգստութիւնը, ահն ու երկիւղը արտայայտում է բացարձակ ձեռք՝ ուղղակի ու չլ իրականութեան և յարաբերութիւնների մէջ պատկերելով իրեն։

Երբ զինուոր հետանեմ, մահու ական ունիմ.
Երբ պատգամաւոր՝ խսուրեմ.
Երբ մասեցադէս՝ մուրհակի կոստեմ.
Երբ օրինաւոր՝ անիմից.
Երբ աւետարանական՝ փռույ ոսիցն քօրա-
Երբ բարեկրօն՝ յանդիմանութեան. [վեղոյ].
Երբ սպառում՝ կսկիման...
Երբ ձեռն համբարձեալ՝ կոռման.
Երբ փոքր ինչ խոսուիլ՝ սարսեմ.
Երբ սակաւ մի բնդիւն՝ բնդոսիմ.
Երբ ի խախտանա ընդեկեաց հրաւիրիմ՝ դու-
զամ...

(Բան Ի.Գ. — Գ.)

Անգամ խնջոյքի հրաւիրուելը բանաստեղծին սարսափ է պատճառում, այնքան նա մարդկանցից ոչ մի լաւ բան չի սպասում։ Այնքան մեծ է ահը, որ երբեմն նրան թւում է, թէ կեանքում իրեն ոչ մի փրկութիւն չկայ։ Եթէ ինքը բզկտող արջերից մի կերպ ազատուի, միևնոյն է, արնածաւաւ մօժեղներն իրեն պիտի պատահեն։ Եթէ պատահաբար մի տեղ անհոգ նստի, իսկայն չքօտի մօղուկներն կրակի ցնցուղի պէս իր շուրջը պիտի մաղուեն։ Ուրեմն իրեն, իբրև մարդու, թէ՛ ուժեղներից և թէ՛ թոյլերից ամէն քայլափոխին վտանգ է սպասուում։

Հետաքրքրական է, որ վերևում բերուած հատուածի ոգով տողեր հանդիպում են և Արուսեանի «Թուրքի աղջիկը» պատմըւածքում։ Պատմուածքի սկզբներում Արուսեանը գրում է. «Ամէն տեղ սոս փոխելիս՝ ամէն մէկ շունչ քաշելիս՝ էնպէս էի կարծում, թէ հազար թուր սիրտս են խրում, հազար ձեռ զլխիս բռնցկում, հազար թշնամի ետեկիցս վազում, երկինք ու երկիր զլխիս փուլ գալիս՝ որ ինձ տակով անեն։ ... որ կուտակալիցը, ես նախարա-

րիցը (մինիստրիցը) մէկ թուղթ էր գալիս, որ կառավարութիւնիցը (գիրեկցիցը) ստորոժը գիրքը կոնստակին աչքիս չէր երևում, էնպէս էի սարսափում, կարծում թէ էս ա, իմ վերջի օրը հասել, մօտեցել ա... ինձ պէտք է տանեն սաղ-սաղ թաղեն, ես կախ տան։ Երեւակայութիւնը մարդիս ո՛ր դժօխքը չի տանիլ, եղ բերիլ»։ Սա, ի հարկէ, չպէտք է նարեկացուց կրած աղ-ղեցութեան արդիւնք համարել. այս նմանութիւնը, անկասկած, ստեղծուել է ինքնուրոյնաբար։ Հասկանալի է, որ Արուսեանի մօտ նարեկացիական նման ապրումներ առաջ են եկել բնականաբար իր ժամանակի քաղաքական հանգամանքների (ցարական ուսակցիայի) պատճառով։ Տուեալ դէպքում կարեւորն այն է, որ Արուսեանի «Թուրքի աղջիկը» պատմուածքում նշուած փաստը կարող է լաւագոյն ապացոյցներից մէկը հանդիսանալ նարեկացու ապրումների՝ իրականութեան հետ կապուած լինելուն։

Ժամանակի կեանքի քաղաքական պայմաններից բացի, նարեկացու ստեղծագործութեան վրայ մեծ ազդեցութիւն են թուել նաև ժողովրդի կեանքի սոցիալական հանգամանքները։ Նրան ամենաուժեղ վիշտ ու թախիժ է պատճառել մարդկանց զբրկանքով լի կեանքը, թշուառութիւնն ու աղքատութիւնը։ Բացի այն, որ նարեկացու ամբողջ ապրումների բնոյթից երևում է նրանց սոցիալական էութիւնը, այլև, իրօք, շատ են զրա նաև ուղղակի արտայայտութիւնները. օրինակ մի տեղ փոխաբերաբար պատկերելով իրեն իբր այնպիսի մէկը, որ գանձ է վատնել և մեծ պարտքերի տակ ընկել, գրում է.

Անբարեխօս կապեալ ի պահեստ գառն ար-
գելանի,
Հեծումն եւ վաւսակ ցաւոց ճաւակեալ յան-
ցեոյլ բանսի,
Անապաւեն ճանչեալ անբուակ կամ ողոր-
մելի,
Այլ յեղանակ ինձ ողբականաց ասուուս կրն-
եցի,
Փոխադրեցի սովին բարբառով կոծ կսկծելի...
Ազգասուրբան հնոց յամենուս մասանց մեր-
կի,
Անպասուպար բեռաւ վանգեալ արհի ի
գրաւի,

Տարակուսեալ հոգւով ապաւնորհ այր ի
վրիպակի,
Անխնամելի հայցմամբ դասասանն յինեկ
պահանջի:

(Բան ԻԶ. - Բ.)

Բայց հասարակական կեանքի սրանից
աւելի լայն քննադատական պատկեր կայ
Մատենանում: Նարեկացին չի բաւականա-
նում միայն «ամէն կողմից մրրկող աղքա-
տութեան հնոցի» մասին խորհրդածելով,
նա միջնադարեան մեր գրողներից առա-
ջինն է, որ մեծ համարձակութեամբ և ճշ-
գորէն մերկացրել է ժամանակի մարդկանց
հասարակականօրէն արտայայտուող բնորոշ
թերութիւնները: Նա հաւասարապէս քնն-
նադատում է մարդկանց, անկախ նրանց
դասակարգային պատկանելիութիւնից: Նա
գիպուկ կերպով օրակումներ է տալիս, ու-
րակումներ, որոնք միանգամայն անխնայ
բացայայտում են նրանց հիմնական արատ-
ները: Դրանով նա միաժամանակ գծում է
Ժ. դարի հայ հասարակութեան դանազան
խաւերի սոցիալական-քարոյական բնութա-
գիրը և ոչ միայն հայ հասարակութեան,
նարեկացին իր մերկացումներով փաստօրէն
դուրս է գալիս հայ հասարակութեան սահ-
մաններից: Նրա գիտողութեան տեսադաշտը
չատ լայն է և կարելի է ասել ընդգրկում
է իր ժամանակի բոլոր ծանօթ հասարա-
կութիւնները՝ խորապէս ըմբռնած լինելով
նրանց ողջ կենսափորձը: Հետեւել հաւ-
ուածը լիովին ապացուցում է այս բոլորը:

Աղօթական անխախտյա,
Բեմական ստորնաբաւ,
Քահանայ անկնդրուկ,
Օրինական աննուէր,
Դպիր կէսամբեալ,
Իմաստակ խելագար,
Ճարտասան աննոռնի...:
Մասակարար կամակոր,
Խորհրդակից նենգաւոր,
Բարեկամ հասուածեալ,
Հազարապէս գողամիս,
Մերձաւոր կծծի,
Բաշխող ժլատ,
Վերաստուչ կարկամ...:
Վանառական վասնիչ,
Շահաւար շուայտեալ,

Պատեօնեայ արբեցող,
Դանձուց ուսիկան երկմիս,
Պատգամաւոր բանարկու,
Դոճապան քնեած,
Աղբաս հայաւս,
Մեծասուն ժխտող:
Դիւանապէս անօրէն,
Պահապան մասնիչ,
Բնակակից շարախօս,
Սուրհանդակ անժաման,
Թղթաբէր պարսաւոր,
Աւաքեալ խռովարար,
Միջնորդ անխմաս:
Արքայ արալած,
Թագաւոր քարմասար,
Կայսր ոգեկործան,
Իշխան սիրադաւ,
Զօրավար գրկող,
Դասաւոր ակնառու,
Թամիկ ինքնագործ:

(Բան ԻԶ. - Բ.)

Պոէմի ընդհանուր ոճին համապատաս-
խան՝ այստեղ դարձեալ նարեկացին իբր թէ
իր արարքների ու բնաւորութեան բացա-
սական կողմերն է թուարկում. բայց հենց
այստեղից առաւել ցայտուն կերպով երե-
ւում է այն, որ նա առհասարակ իր ամեղ-
քերն ու «թերութիւնները» մատնանշելիս՝
գերազանցապէս դրանք վերցնում է կոն-
կրետ հասարակական իրականութիւնից, ու-
րով և հնարաւոր է դառնում նրա ստեղ-
ծագործութեամբ՝ ժամանակաշրջանի լայն
պատկերը կազմել: Նարեկացու գործը ան-
շուշտ ունի խոշոր ճանաչողական արժէք:

Նարեկացին հանդէս բերելով քննադա-
տելու նշանակալից համարձակութիւն, միա-
ժամանակ խորաթափանցութեամբ և նուրբ
գիտողականութեամբ վեր է հանում իր ժա-
մանակի տուեալ գիրքի և պաշտօնի անձ-
նաւորութեան արատներից ամենաէականը:
Նա մի բառով օրակելով՝ սպառիչ կերպով
ցոյց է տալիս այն հակասութիւնը, որ կայ
ժամանակաշրջանի տարրեր խաւի ու գիրքի
մարդկանց հասարակական կոչման և կոն-
կրետ գործունէութեան միջև, մարդկանց
պաշտօնական պարտականութեան և իրա-
կան արարքների կամ վարքագծի միջև:
Պարզ երևում է նաև, թէ ինչպէս նարե-

կացին իր ժամանակի շրջագատի երկրները քաղաքական իրադրությունը բերանել է շատ ճիշդ. որքան լաւ է ասուած՝ «թագաւոր թարմատար», «կայսր ոգեկործան», չէ՞ որ նրա ժամանակ, իրօք, շատ կային չնչին աւելորդ թագաւորներ ոչ միայն Հայաստանում, այլև շրջագատի երկրներում: Եայտնի բան է, թէ ինչքան շատ մանր թագաւորութիւններ էին անընդհատ ծագում ու ոչնչանում Սալլիսթասի նուաճած նախկին երկրամասերում, և թէ բիւզանդական կայսրները որքան եղեռն էին գործում դաւանաբանական վէճերի քողի տակ: Մի այլ տեղ խօսելով այն մասին, որ երկրի վրայ ապրողները ոչ ոքի չի կարելի դիմել փրկութեան համար, բանաստեղծը յիշատակում է նաև թագաւորներին. թագաւորներին ինչպէ՞ս կարելի է դիմել փրկութեան համար, ասում է նա, երբ նրանք «զմահացուցանին միշտ արուեստաւորին քան զկենդանործելն» (Բան ԾԲ. — Ա.):

Հասկանալի է, որ իշխող խաւերի կեանքում գործած խժգժութիւնները նոյնպէս պատճառ են հանդիսացել նարեկացու ապրած ողբերգութեանը:

Գիւղացիական հոծ մասսաների կեանքի դժուարին պայմաններից առաջացած վշտին ու թախծին իր ստեղծագործութեան մէջ գեղարուեստական ուժեղ արտայայտութիւն տալու հետ միասին, նարեկացին նոյնքան ուժեղ արտայայտութիւն է տուել այդ պայմանների դէմ նրա բողոքին ու ցասման՝ նոյն ձևով դրանք ընդհանրացնելով և մարմնաւորելով իր անձնական ապրումների ու խոհերի մէջ:

Նարեկացու ողբերգութիւնը յոռեհասկան ողբասացութիւն չէ. նրա պոէմի բովանդակութեան զարգացման ընթացքից երևաց, թէ ինչպէս այդ ողբերգութիւնը վերջանում է լաւատեսական հեռանկարով: Եթէ նարեկացու ողբերգութեան բնորոշ կողմերից մէկը չլինէր աշխատաւորութեան (գիւղացիութեան) բողոքի արտայայտութիւնը, Թումանեանը նրան չէր համեմատի Աբովեանի հետ, նրա ողբը Աբովեանի ողբի հետ, գիտելով դրանք իբրև համարժէք երևոյթներ՝ չնայած նրանց բաժանող հարիւրաւոր տարիներին:

«Ողբերգութեան Մատենանում բանաս-

տեղծը ոչ միայն աղաչում ու խնդրում է Աստծուն իր փրկութեան համար, այլև պահանջում է այդ ու պայքարում է դրա համար: Նա «սրտի խորքերից Աստծու հետ խօսելով», մի յամառ հետեւողականութեամբ աշխատում է «համոզել» և «պացուցել» Աստծուն, որ նա վերջին հաշուով նոյնիսկ պարտաւոր է իրեն փրկել կորստից: Բայց այս պարզ նկատելու համար անհրաժեշտ է դեռ նրա ողբերգութեան բովանդակութեան մի ուրիշ կողմի հետ ևս ծանօթանալ:

Նարեկացու պոէմի էական գծերից մէկն էլ կեանքի և մահուան հակասութիւնից յառաջացած ողբերգութիւնն է: Մարդը, լինելով մահկանացու, ձգտում է անմահութեան, բանաստեղծը դրան ուզում է հասնել աստուածային էութեան միանալով: Բանաստեղծը թէպէտ ահաւոր բան է համարում այդ ձգտման մասին խօսելը, բայց հաւաստում է մարդու աստուածանալու հնարաւորութիւնը:

Եւ զոր անաւորն է ասել,
Կարգեմ ասանդօր
Յիւստակ եղեալ
Մեծիդ երախեաց,
Ասուած իսկ յինչ
Ընտրութեամբ շնորհիմն...:

(Բան ԾԲ. — Բ.)

Կարո՞ղ է արդեօք մարդը միանալ տիեզերքի մեծութեանը, դառնալ տիեզերք. հնարաւոր է արդեօք մեծի և փոքրի, անվախճանի և վախճանականի աներեւակայիլի տարբերութիւնը և հակադրութիւնը յաղթահարել: Կարո՞ղ է արդեօք մարդը հասկանալ այդ տարբերութեան և հակադրութեան իմաստն ու գաղտնիքը՝ ահա հարցեր, որոնք անընդհատ տանջալից ապրումներ են յառաջացնում բանաստեղծի հոգում: Նրան մտատանջում են տիեզերական տեղծուածները. նա ուզում է պլրպտել ու որոնել, ճանաչել բնութիւնը և հասկանալ կեանքի և մահուան գաղտնիքները, բայց զո՞ւր, ինչքան նա ձգտում է առաջ գնալ այդ նպատակին հասնելու ճանապարհով, այնքան նրան թւում է, թէ ինքը ետ է մղւում:

Եւ կերպ ի յառաջ դիմեալ՝
Ոսկ ի վերջ կոյս յետահարեալ,
Եւ զիսուրեամբ էիցն ի չէիցն միտ խաբեց-
եալ,

Եւ ի մտացն մարտ՝ ի փոփոցն յաղբահա-
եալ...

Եւ անաւորութիւն էին ընդ փոքրիկութիւն
բնութեանս ընդհարեալ:

(Բան ԻԳ. — Բ.)

Եւ մտքի մղած մարտի մէջ անգամ
փոքր երեւոյթներէց պարտութիւն կրած լի-
նելը և «էի» ահաւոր մեծութեան հետ
մարդկային փոքրութեան ընդհարումը բա-
նաստեղծիներ քնաշխարհում յառաջացնում
են ամենատանջալից հակասութիւններ, ա-
մենագոյն ապրումներ, նարեկացին՝ մեր
վերածնութեան սկզբնաւորման շրջանի բա-
նաստեղծը, ֆառուստից, որը եւրոպական
վերածնութեան շրջանում ստեղծուած լի-
զենդի հերոսն է, շատ դարեր առաջ է տան-
ջուել իրական աշխարհի երեւոյթները ճա-
նաչելու համար, վերջնական ճշմարտու-
թեան հասնելու համար: Նա թէպէտ ձգ-
տում է վերջնականին, բայց և հասկանում
է, որ դրան անհնար է հասնել:

Միտ ուսանիմ եւ երբեք

ի նեմարտութիւն զիսուրեան ոչ հասանեմ.

(Բան 2Ա. — Բ.)

Խոստովանում է նա: Սակայն այս խոստու-
վանութիւնը նրան հոգեպէս բնաւ չի թե-
թեացնում. նա չի հաշտուում մարդուն այդ
անկարողութեան հետ և դրա համար երե-
ւոյթների էութեան, վերջնական ճշմար-
տութեան հասնելու պայքարում կրած պար-
տութիւնը նրա մէջ երբեմն այնպիսի մոռալ
տրամագրութիւն է յառաջացնում, որ հա-
ւասար է մահուան գոտնութեան ճաշակ-
ման.

Ձմացս արագեալ զրեւս յերեւոյր իրին ոչ
հասի,
Ձուշին պարտութիւն յանվարեկեացն բաժակ
բարկութեան ի ձեռն իմ առի,
Ըզարտամութիւն տարակուսանացս իբր նա-
շակումն մահու արբի:

(Բան ԻԶ. — Բ.)

Այս շատ գեղեցիկ, ուժեղ ու բնորոշ

տողերը շատ բան են ասում նաեւ նարեկ-
կումարտայայտութիւն գտած՝ բանաստեղծի
փիլիսոփայական խոհերի մասին: Պոէմում
մի այլ տեղ էլ նարեկացին ասում է, որ
իր էութիւնը յուզում են մարտի կրկնակ
զրգիռները, ներհակ շարժումներն ու զրանց
կուտակած խոռովութիւնները և իր բոլոր
խորհուրդները սրով ու զրահով սպառա-
զինուած ճակատ ճակատի գալով ընդհար-
ւում են՝ մահուան գերի դարձնելով իրեն:
Չնայած ինքը ուժգին վազել է ուզում,
բայց ընկնում է սաստկապէս, ուզում է
ամբողջ մնալ, բայց մանրուելով խորտակ-
ւում է, ուստի խորին վշտով բացագան-
ջում է.

Եւ ես մահացայ կենացն

Եւ կենդանացայ կորսեանն:

(Բան ԾԵ. — Գ.)

Պոէմի բովանդակութիւնից տեսանք,
որ լինում են ծանր պահեր, երբ բանաս-
տեղծի ապրելու յոյսի լարը կտրւում է,
բայց հենց դրան անմիջապէս հետեւում է
ցասումնալից սթափումը. նա երբեք չի
հաշտուում այն մտքի հետ, որ ինքը «մե-
ռել է կեանքի համար ու կենդանացել է
կորստեան համար», որովհետեւ անբացա-
տրելի է համարում դրա անհրաժեշտու-
թիւնը: Նարեկացին սիրում է անմահու-
թիւնը, իսկ այդ հաւատքը յառաջացնում
է պայծառ տրամագրութիւն, որը մինչև
իր վերջնական տիրապետութիւնը գեռ
որոշ ժամանակ պայքարի մէջ՝ հակառակի
հետ միասին, ալեկոծում է բանաստեղծի
հոգին տանջալից հակասութիւնների պատ-
ճառ հանդիսանալով:

Ընպանակ բեկու յերկոսին ձեռին,
Մինն արեամբ եւ միւսն կարամբ.
Երկու բուրանոց կայծակնաւոր,
Մինն խնկով ու միւսն նեկնեբիւ.
Սկաւառակ կրկին կրաւորական համոց,
Մինն քաղցու եւ միւսն դառնութեամբ...
Դեմ կրկնակի կերպից,
Մինն տխրեալ եւ միւսն ցասուցեալ.
Կեսամբան ընդ միոյ երկու,
Մինն ասեացս եւ միւսն ապառնեացն.
Ապաւինութիւն կարծողական,
Մինն գոնե եւ միւսն բերեւս.

Ի մի բերան երկակի բարբառ,
Մինն եղկուքին եւ միւսն խռովութիւն.
Երկուս ազգմունս ի միում սրի,
Մինն կեղակարծ յուսոյ եւ միւսն նեզրիս
կորստեան...

Արեգակունց երկու ի երկուց ծայրից,
Մինն խաւարի եւ միւսն կիզման:

(Բան Լ. — Բ.)

Շեքսպիրն անգամ անշուշտ կը նախանձէր մարդկային հոգու երկուութեան նման պատկերման: Այսպէս ուրեմն, որոշ պահեր լոյսն ու խաւարը, յոյսն ու անյուսութիւնը, տանջանքն ու երջանկութիւնը միաժամանակ ապրում են իրար հետ նրա հոգում: Բայց նարեկացին ձգտում է հոգու անդորրութեան, նա ուզում է երկութիւնից ազատուել՝ կողմերից լաւի յաղթանակին հասնելով, ուստի և նա «մոնչում է մինչ և երկինք» (Թումանեանի արտայայտութիւնն է), կուռւմ է Աստծու հետ և պայքարում է այդ վիճակին հասնելու համար: Այժմ արդէն «Մատեան Ողբերգութեան» պոէմի բովանդակութեան այդ կողմի մասին պէտք է խօսել:

Ամերից առաջ պէտք է նկատել, որ բանաստեղծի՝ իր փրկութեան համար Աստծուն ուղղած աղաչանքների մէջ միաժամանակ զգացւում է նաև այդ բանի ուժեղ պահանջ. օրինակ՝ հետեւեալ հոյակապ հատուածում.

Մի ամէր, ոլորմած, ինձ որ տառապ ի համառոսս երբի՝
Անբոճակ ապանեմութեամբ ընդ անկասար ուղին հետեւել:

Մի մասուցաներ բաժակ դառնութեան ի ժամ ծարաւու.

Մի փակեր, գրած, իմ հանդէպ զյաջողուած հոգեւոր օգիս.

Եւ մի իբր յանկարծադէպ հինից ասպասակ գիւեր մահուն ինձ պատահեցէ.

Մի տապ տօրոյն յանգաւորաւս պահուն զարմաւս հասեալ ցամաքեցուցէ,
Եւ մի լուսնական դիպումով հասեալ զաղսնեոք վնասեցեն...

Մի հանգիւսն մահ բերիցէ,
Եւ մի ննջումն ի սասակումն յառաջեցէ,
Մի բունն ինձ կորուստ լիցի,
Եւ մի նիրհումն ապականութիւն գործեցէ.

Մի վախճանն անյարմար ի վերայ իմ արեւեսցէ,
Եւ մի շնչոյս վերաճակութիւն ըմբռնեալ ի խոնարհ լցի:
(Բան ԶԲ. — Զ.)

Նա լաւին ծարաւի է և չի ուզում, որ իրեն զրա փոխարէն «դառնութեան բաժակ» մատուցուի: Մարդու համար խիստ ողբերգական է նպատակին չհասած, ձեռնունայն «անվերջանալի ճամբով» ընթանալ: Նա պահանջում է, որ մարդը այդ վիճակից դուրս բերուի և նրա համար երջանկութեան դռները բացուեն, որ մարդը վերջ ի վերջոյ իր նպատակի ճանապարհին չարչարանքներ կրելով հասնի հոգու խաղաղութեան, հասնի երջանկաւէտ մի հանգրուան՝ ազատ ամէն տեսակ տանջալից կասկածներից և հակասութիւններից: Որքան բուն է արտայայտուած բանաստեղծի տենչանքը և պահանջը՝ ազատուելու ամէն տեսակ դառն զգացումներից, սրտի մոլեգին խռովութիւններից, հոգու և մտքի խորտակող ալեկոծութիւններից, ասենք, հետեւեալ հատուածներում.

Հանգո զվաստակեալս ի բազմածուփս աւխասուրբնի,

Բարձ զսագնապ տարակուսանաց ոգոյս կործանման

Զգառնութիւնն ընդ վեցացն, զանձկութիւնն ընդ բուռնութեանց...

Հասո զչարաչար հեծութիւն կորստական խեղդման...

(Բան ԳԱ. — Դ.)

Կամ՝

Սասեա՛ ի ձմեռն ամբոխեալ ալեաց ոգոյս ծփանաց,

Արձանացո՛ գծաւալս մոլեգին շարժման սրսիս խռովութեան,

Ընդոսնեա՛ ի սանձս կապոյ երասանաց ըմբռնման զյնդեալ մացս վայրագութիւն:

(Բան ՀԱ. — Դ.)

(Շարունակելի՛ 10)

Մ. ՄԿՐԵԱՆ

